

Temps de sequera, rogatives i avalots al sud del País Valencià (1760-1770)*

Armando Alberola Romà

Universitat d'Alacant

El decenni dels seixanta del segle XVIII va constituir un període complicat per a l'agricultura espanyola¹. La sequera, sòlidament instal·lada a la península Ibèrica, va deixar sentir els seus efectes al País Valencià provocant significatives manques de blat en els anys 1763-1764, 1765-1766 i 1767-1768 que van ocasionar la consegüent pujada dels preus del pa i d'altres productes de primera necessitat, com també el desencadenament de protestes populars en les quals, al costat de les reivindicacions pròpies de la manca d'aliments, va cobrar especial rellevància el component antisenyorial². No obstant això, l'extrema sequedat d'aquests anys es va veure alterada per accidents meteorològics de signe contrari i de notable entitat; fonamentalment tempestes d'alta intensitat horària que en un espai curt de temps podien arrasar totalment els cultius en virtut de l'alt poder devastador que assolien els cursos fluvials que aquelles alimentaven. Es tracta, en opinió dels experts, d'un període clarament inestable i anunciador del trànsit cap a una etapa climàtica distinta de les precedents, caracteritzada per les adverses circumstàncies meteorològiques i en la qual els desastres ja s'encadenaran de manera continuada³.

Els anys anteriors no havien estat bons. Les gelades, la pedra, els temporals i les pluges torrencials que van dificultar el trànsit pels camins valencians⁴, als quals es van unir els efectes de la plaga de llagosta que entre 1756 i 1758 va assolir els camps de l'antic regne⁵, van deixar els camperols en una situació difícil;

* Aquest treball representa una aproximació molt succinta al tema i s'inclou en el marc del projecte d'investigació que, sota el títol «*Clima, agricultura y sociedad en la España del siglo XVIII*» (BHA2002-01551), ha rebut finançament del Ministeri de Ciència i Tecnologia i dels fons FEDER.

1. ANES, 1970.

2. PALOP RAMOS, 1977a: 14-16.

3. FONT TULLOT, 1988: 99-101.

4. ALBEROLA ROMÀ, 1999: 185-205.

5. ALBEROLA ROMÀ, 2003: 383-410.

situació que encara s'havia de complicar més a conseqüència del començament de la Guerra dels Set Anys que tingué uns efectes tan negatius per al tràfic de gra ultramarí, el millor i més segur pal·liatiu per a les deficitàries collites de cereal tan característiques del camp valencià.

Rogatives pro pluvia en el sud valencià

Des de la darrerria dels anys cinquanta la sequera persistia en les terres meridionals valencianes; patien el seu rigor els camps d'Alacant, d'Elx i d'Oriola. Per això resulten habituals i reiterades les referències al lamentable estat en què es trobaven hortes i sembrats, com també les resolucions capitulars relatives a la celebració de rogatives en demanda de pluges. Aquesta font documental, utilitzada de manera pionera pel professor Emili Giralt⁶, constitueix un instrument documental de gran riquesa i utilitat que, a més de propiciar la incorporació de noves dades al coneixement de la denominada religiositat popular, permet valorar en els seus justs termes els períodes de crisi, sobretot les de tipus local. Les rogatives, l'origen de les quals es remunta als primers segles de la cristiandat, es portaven a terme pels motius més variats. Conegudes també com «letania menor» —probablement perquè ja n'hi havia una de «major» en la litúrgia romana— van adquirir enorme auge i significació amb el pas dels temps quan foren emprades com a recurs extraordinari, amb l'auxili i sota la direcció de l'església, per a impetrar l'ajuda, protecció i intercessió dels sants contra tota classe de calamitats⁷. Juntament amb les rogatives, les reunions dels denominats capítols d'abastiments, de periodicitat mensual, ofereixen una informació puntual sobre els preus que assolien els productes de primera necessitat i permeten formar-se una idea de l'evolució de la situació. L'estat actual de la investigació, i el limitat espai d'aquesta contribució, obliguen a posposar necessàriament les referències exhaustives a aquesta qüestió.

Les dificultats hídriques per les quals tradicionalment ha passat l'horta d'Alacant al llarg de la història van ser les que van motivar la construcció, a la darrerria del segle XVI, del modèlic embassament de Tibi⁸. L'obra, finançada pel comú de la ciutat, va permetre assegurar un tèdric reg en els mesos estivals i impedir que l'aigua de les precipitacions extraordinàries, tan característiques d'aquestes terres i que provocaven furioses avingudes, es perdera totalment en la mar. L'horta, que no passava de ser un secà millorat, era deficitària en cereal com

6. GIRALT RAVENTÓS, 1958 i 1969. DÍAZ-PINTADO, 1991. MARTÍN VIDE; BARRIENDOS VALLVÉ, 1995. BARRIENDOS VALLVÉ, 1997.

7. LE GOFF, 1983: 217, notes 18 i 19. A. VAUCHEZ, 1988: 21-34. CORTÉS PEÑA, 1995: vol. I, 455-480. ALBEROLA ROMÀ, 2003: 399-400.

8. ALBEROLA ROMÀ, 1994.

la resta de terres valencianes ⁹, havia contemplat la regressió de l'olivera des del segle XVI, encara que procurava rendiments interessants en fruita de diverses espècies, morera, garrofes i fruita seca. Però, sens dubte, el major esplet era el provinent de la vinya, el cultiu més estès des de començaments del segle XVI que, una vegada transformada en panses i vins de diferent qualitat, va generar importants beneficis durant el segle XVIII després de comercialitzar-se a través del port ¹⁰.

Des del mes de gener de 1760, les reunions del capítol ciutadà d'Alacant al·ludeixen a la «falta de lluvias y sequedad» que feia temps que es patien i al seu tràgic corol·lari: «se agostan y pierden por instantes las mieses y demás frutos»¹¹. Ni tan sols les modestes precipitacions d'un any més tard permetrien fer-se esperances d'obtenir collites «por la sequedad inveterada que se padece»¹². Aquesta situació provocaria un acusat increment del preu dels grans que, en aquest decenni, començà una escalada sostinguda que duria el blat a assolir en els anys centrals valors pròxims als 250 sous per cafís, i el de l'ordi a acostar-se als 120 sous¹³. Per això no cal estranyar-se que es produïren requisites del gra que portaven alguns dels vaixells ancorats en el port alacantí o que, al maig de 1763, la ciutat notificara a la Intendència valenciana que no podia fer efectiu el pagament del primer terç de l'equivalent que li corresponia mentre no es fera la collita de l'estiu¹⁴. Malgrat tot, no sembla que la crisi de 1765-1766 arribara a ser especialment dura a Alacant; almenys no tant com en altres ciutats de la geografia peninsular, per la qual cosa els regidors municipals es van preocupar més per garantir l'ordre que per aconseguir prou abastiment per als seus conciutadans¹⁵. No obstant això, la progressiva escassetat de cereal i el consegüent augment del preu del pa provocarien un canvi d'actitud a la tardor de 1765, quan s'autoritza la compra d'algunes partides de blat als comerciants locals i foren comissionats dos regidors perquè adquiriren gra a les poblacions veïnes o, en cas necessari, el buscaren a la Manxa amb la finalitat d'assegurar unes reserves mínimes. Fins i tot arribaria a utilitzar-se part de les reserves del blat acantonat en la ciutat i destinat a la cort amb la finalitat de garantir la pau social.

9. Josef Castelló, referint-se a la producció agrària de l'antic regne valencià, anota textualment: «Las cosechas comunes son de trigo, maíz, aceite, vino y seda; de las dos primeras especies como de los demás granos menudos, no se coge lo suficiente para el consumo de su numerosa población; por lo tocante al trigo se surten de ambas Manchas, de Aragón y los países extranjeros por el mar»; CASTELLÓ, 1783: 67; les cursives són meues. ALBEROLA ROMÀ, 1999: 47-50.

10. GIMÉNEZ LÓPEZ, 1981. ALBEROLA ROMÀ, 1984.

11. Arxiu Municipal d'Alacant (des d'ara AMA), *Capítols*, armari 9, llibre 50, foli 10 v. Capítol de 28-1-1760.

12. AMA, *Capítols*, armari 9, llibre 51, foli 43. Capítol de 14-3-1760.

13. ALBEROLA ROMÀ, 1984: 263-264.

14. AMA, *Veredas*, armari 5, llibre 75, foli 8.

No obstant això, i deixant de banda que per a plantar cara a situacions angiosants es prenguera aquest tipus de mesures, el poble en general i els capítols ciutadà i eclesiàstic en particular consideraven imprescindible el recurs a les rogatives per a aconseguir que ploquera. N'hi ha consignat un nombre significatiu en aquest decenni objecte de comentari; nombre que s'amplia de manera molt notòria si prenem en consideració tot el segle. En totes s'al·ludeix al solemne trasllat de la relíquia de la Santa Faç a la col·legiata de Sant Nicolau d'Alacant o bé al desplaçament cap al monestir situat en plena horta alacantina i on la custodiaven religioses clarisses, dels capítols civil i eclesiàstic acompanyats de les comunitats religioses de la ciutat per a assistir a solemnes misses de rogació davant de l'esmentada relíquia¹⁶. El cerimonial, complex i estricte —i el comentari detallat del qual passaré per alt— feia necessària l'existència de certa sintonia entre els capítols civil i eclesiàstic. El primer dels dos era el que després de valorar la gravetat de la situació s'afanyava a proposar la celebració de les rogatives per a passar immediatament el corresponent encàrrec al vicari forà amb la finalitat que activara els mecanismes que, en última instància, feien possible que el recurs «al acreditado remedio de conducir en rogativa la imagen de la Ssma. Faz implorando la divina misericordia» obtinguera el beneplàcit de les autoritats religioses. En aquests anys seixanta de la centúria il·lustrada les estretors econòmiques del municipi eren tals que fins i tot es va produir una reforma pel que concerneix les despeses que generaven les rogatives, que no eren poques. Així les dietes que es percebien per a assistència i menjars van patir una minoració considerable que en el cas dels diputats municipals va comportar que deixaren de percebre's. El capítol eclesiàstic, per la seua banda, no va acceptar de molt bon grat la innovació i va exigir seguir percebent, almenys, les quantitats que en concepte d'almoines estaven estipulades. Malgrat tot la dècada s'inaugurava amb la celebració de tres dies de rogatives al començament del mes de febrer de 1760 en què la relíquia de la Santa Faç es portava fins a la ciutat. La situació es va reproduir en les primaveres dels anys següents per la persistència de la sequera, ja que les escasses precipitacions que caigueren no van arribar a conjurar el problema. En qualsevol cas, el capítol ciutadà sempre preveia la circumstància que es produïren les esperades pluges i, si arribava el cas i aquestes eren prou abundants, les rogatives *pro pluvia* es podien transformar de manera immediata en preguera d'acció de gràcies.

Més al sud, a Oriola, la situació distava molt de ser millor per aquestes mateixes dates. En l'antiga capital de la vella governació foral les dades que aporten les fonts documentals municipals són força eloqüents. Des de mitjan segle s'havien arrossegat les conseqüències d'una persistent sequera que va afectar nota-

15. GIMÉNEZ LÓPEZ, 1981: 279.

16. Valguen les referències a les sessions de capítol conservades en l'armari 9 de l'Arxiu Municipal d'Alacant en els llibres del 49 al 56.

blement les diverses produccions agrícoles del Baix Segura. Ja l'any 1749 la ciutat va trobar enormes dificultats per a recaptar l'equivalent d'aquest any davant l'escassa solvència econòmica de la majoria dels veïns. L'any següent la recollida d'oliva va ser molt minsa, i la producció d'oli es va ressentir fins al punt que el municipi en va prohibir l'extracció atesa l'alarmant escassetat. Els anys posteriors van oferir males collites en la pràctica totalitat dels productes bàsics i, per acabar de complicar les coses, les pluges torrencials de la darrerria del decenni dels cinquanta van deteriorar de tal manera els camps que un informe municipal estimava que la seua recuperació exigiria uns quants anys¹⁷. El blat va tornar a escassejar en 1762 i 1763, coincidint amb magres collites de seda, circumstàncies que van col·locar els llauradors en una difícil situació en haver de fer front a un increment notable dels cànons per arrendament¹⁸.

La sequera que es patí al Baix Segura durant el període 1760-1770 va ser també molt dura, tal com corroboren els acords del capítol ciutadà per a portar a terme rogatives *pro pluvia*. Fins en nou ocasions s'al·ludeix a la «necesidad de agua» o «gran necesidad de agua», en què es dugueren a terme aquestes cerimònies portant les imatges de la Mare de Déu de Montserrat i de Nostre Pare Jesús el Natzarè normalment en els mesos de febrer i març, llevat dels anys 1766 i 1770 en els quals aquelles van tenir lloc, respectivament, a la primeria del desembre i del novembre¹⁹. Únicament a la darrerria del març de 1770 consta la sol·licitud per a traure en processó la imatge de la Mare de Déu de Montserrat perquè impedira amb la seua intercessió que, després d'uns forts xàfeces, les aigües del riu Segura es desbordaren i provocaren una altra de les habituals i catastròfiques riuades. I és que, malgrat el pretès caràcter benèfic que alguns autors contemporanis atribueixen a les crescudes del riu Segura, la veritat és que la virulència de les aigües solia portar aparellades la destrucció i la ruïna econòmica dels camperols²⁰.

En la vila d'Elx, propietat del duc d'Arcos, també feia temps que es patia una llarga sequera des de mitjan segle, que agreujà les conegudes manques hídriques estructurals que sofria. Aquestes, no havien aconseguit suavitzar-les ni la construcció l'any 1632 d'un pantà en el curs del riu Vinalopó, seguint el model del de Tibi, per a procurar un reg mínim al camp il·licità, ni la proliferació, des de temps immemorial, de cisternes i pous per a recollir l'aigua de pluja i garantir l'abasti-

17. Arxiu Municipal d'Oriola (AMO), *Llibres capitulars* de 1749, 1750, 1753 i 1758.

18. MILLÁN, 1984: 328-369.

19. Les rogatives estan documentades en les dates següents: 7-2-1760, 5-3-1761, 20-2-1764, 15-3-1764, 7-3-1765, 1-12-1766, 27-2-1769, 13-3-1769, 21-11-1770. RAMOS VIDAL, 1980.

20. Josef Castelló, referint-se l'any 1783 a la governació d'Oriola destaca que la seua horta és «uno de los pedazos de tierra más fértil de España» afirmant que quan el riu Segura «estiende sus aguas por la huerta con tanta mansedumbre e igualdad, no solo no perjudica a los campos, llevándose la flor de la tierra, sino que les beneficia de modo que regularmente, sin embargo de las varias cosechas que les hacen producir, rara vez o nunca estercolan»; CASTELLÓ, 1785: 298-299.

ment humà²¹. En la descripció que Josef Castelló fa del terme d'Elx l'any 1783 al·ludeix a aquests problemes de manera molt gràfica posant de relleu que, malgrat que els sòls eren de qualitat i el clima resultava tan propici que permetia fins i tot avançar les collites, l'absència de pluges solia fer anar-se'n aigua avall qual-sevol pronòstic optimista dels pagesos. Els horts, pròxims al nucli urbà i plantats d'oliveres, palmeres, figueres i garrofers, disposaven de l'aigua que embassava el pantà, la qual permetia, a més, el cultiu d'hortalisses, d'alfals i de cotó. De la resta del camp, deia Castelló:

«es secano, pero muy fértil en los años lluviosos, aunque estos no son muy frecuentes, de manera que regularmente, por no decir siempre, falta el agua [...]. Si hubiera copia de agua, sería de los que más rindiera [el territorio], como se observa en los años lluviosos; pero regularmente llueve poco y no llegan a madurar las mieses, y aun vienen ocasiones en que por la mucha sequedad se pierden muchos árboles»²².

Aquestes paraules responen a la realitat existent a Elx en la dècada dels seixanta en la qual a la sequera imperant es van unir les males collites dels anys de 1763 a 1766 i, com a corol·lari, una epidèmia de pugó, que contribuï a dibuixar un lúgubre panorama social i econòmic en el qual, tal com va estudiar Ruiz Torres, crisi de subsistència i crisi comercial es van unir provocant el consegüent descontentament popular que havia d'esclatar en obert distúrbio els primers dies d'abril de 1766, el qual no va tardar a prendre matisos antisenyorials²³.

Però la gènesi d'aquest malestar per la pèrdua successiva de collites i la deterioració de les condicions de vida també és possible seguir-la a través dels acords presos pel capítol per a celebrar rogatives entre 1760 i 1770. El primer dels anys, amb el blat del recanvi de grans cucat, sense collita per la «dilatada esterilidad», sense aigua per a cases ni hisendes i sense possibilitat que el comú poguera plantar cara a les seues obligacions fiscals, no quedava altre remei que «acudir a implorar de la Real Piedad aquellos alivios que se hagan lugar»²⁴. Un any després, l'ajuntament, a fi de «apacar el brazo de la Divina Justicia que estaba amenazando», va aprovar el 16 de març la celebració d'una processó nocturna de penitència, l'itinerari de la qual descriu amb precisió, per a sol·licitar l'anhelada pluja. Aquesta, no obstant això, es resistí a aparèixer durant la resta del decenni, cosa que va obligar a persistir en aquests rituals, alimentats pel característic fatalisme del pagès i el seu acusat temor de Déu. Així, a la fi de març de 1763 l'ajuntament lamentava que els camps estigueren «expuestos a perderse» malgrat

21. LÓPEZ GÓMEZ, 1987: 45-48. IBARRA, 1915. GIL OLCINA, 1968.

22. CASTELLÓ, 1783: 279-280.

23. RUIZ TORRES, 1981: 231-245.

24. Arxiu Municipal d'Elx (AME), *Capítols*, a/90, 24-5-1760.

que oferien un aspecte «bastante abundoso de toda especie de cosechas», per la qual cosa acordava la celebració urgent d'unes noves rogatives en demanda d'aigua per a «alivio del general clamor que se experimentaba»²⁵. Problemes derivats de la inassistència d'un sector del clergat a la processó penitencial van determinar que al mes següent, davant la creixent alarma que la situació provocava, el capítol resolguera convocar i assumir el pagament de rogatives públiques amb la finalitat de no perdre una bona collita després de tants anys de penúries²⁶. Tot en va, ja que la collita va ser dolenta com ja s'ha comentat més amunt, cosa que va provocar noves resolucions capitulars en idèntic sentit de les quals tenim constància per als anys 1768 i 1770.²⁷ En suma, una dècada complicada aquesta dels seixanta del segle XVIII en l'equador de la qual s'inscriuen els famosos motins que, en la cort, provocaren la caiguda del marquès de Squillace i que a Elx i altres poblacions meridionals valencianes van adquirir una significativa dimensió.

Crisi i conflictivitat social: els efectes dels motins al sud del País Valencià

Són àmpliament coneguts l'abast i les conseqüències que els motins de la primavera de l'any 1766 van tenir a Madrid i altres ciutats espanyoles²⁸. A València, no obstant això, la tranquil·litat només es va veure alterada per la proliferació de pasquins durant el mes d'abril en els quals es criticava el deficient subministrament de carn. De segur aquest conat de protesta es va veure afavorit per l'absència des del 29 de març del comte d'Aranda, capità general del regne valencià, cridat a la cort amb part de les tropes acantonades en territori valencià després del motí del mes anterior. No obstant això, l'eficaç actuació de l'intendent, extremant la vigilància sobretot a la nit, va aconseguir que en una setmana cessara qualsevol signe de dissidència i avalot. A això degué contribuir també, sens dubte, el fet que l'any agrícola, malgrat les inundacions que al gener de 1766 van

25. AME, Racional, 1710, b/237, folis 16-16v, 28-3-1763.

26. L'acta de la sessió no estalvia dramatisme en la narració dels fets. Els regidors il·licitans es consideraven abocats a la «universal ruina si no se acudía a implorar los auxilios de la Divina Misericordia por medio de rogativas públicas que en la estación presente eran indispensables», ja que les pluges resultaven indispensables «casualmente en el tiempo más florido y de mayor necesidad por reconocerse a evidente riesgo de perderse y malograrse la cosecha de granos tan apetecida y deseada», AME, *Capítols*, a/94, 16-4-1763.

27. El 1768 es van fer tres rogatives privades que pel mes de novembre es van transformar en públiques i van culminar en una solemne processó presidida pel sant crucifix (AME, *Capítols*, a/99, 9-11-1768). A l'octubre de 1770, després de molts mesos de no caure una gota d'aigua i perillar els sembrats, l'arbrat i fins i tot el proveïment humà, es va acordar executar les rogatives acostumades (AME, *Capítols*, a/101, 26-10-1770).

28. VILAR, 1972. RODRÍGUEZ, 1972, 1973. ANES, 1974. EGIDO, 1979. STIFFONI, 1982. RISCO, 1984. ANDRÉS-GALLEGO, 1994. ARNABAT, 1997.

destrossar part de l'horta valenciana, finalment no fóra dolent del tot i s'arribara fins i tot a concedir per l'agost llicències als comerciants perquè pogueren posar a la venda partides de blat importades. El control de la situació per part de les autoritats va fer ociosa l'aplicació de l'Acte sobre motins publicat pel consell de Castella²⁹.

Escassa conflictivitat hi hagué, així mateix, a Alacant, Oriola, Montfort o Villena; mentre que Elx i altres poblacions del sud del País Valencià van conèixer l'esclat violent de les classes més desfavorides³⁰. Més amunt han quedat anotades les difícils circumstàncies per les quals van travessar les gents del comú de la vila il·licitana, sacsejades per la doble crisi agrícola i comercial. En la gènesi de la violenta protesta es troben, entre altres raons, les repetides males collites, la caiguda en picat dels preus de l'oli —que paradoxalment no va facilitar la sortida dels excedents generats—, la impossibilitat de trobar compradors per a la pedra salicorn i l'acusat descens experimentat per l'exportació de barrella. Tot això confereix un caràcter peculiar a aquest motí urbà en el qual les iredes del poble es van dirigir també contra els privilegis feudals del municipi i del duc d'Arcos, senyor d'Elx. Així, a més de reclamar el descens dels preus dels aliments i la llibertat de comerç, es va exigir l'abolició dels monopolis municipals juntament amb l'ús i aprofitament pel comú dels saladars reivindicant-se, en última instància, la reversió de la vila a la corona.

Encoratjat fonamentalment per jornalers i artesans el motí va començar el 13 d'abril i es prolongà fins a la fi del mes. El segon dia de disturbis el preu del pa va experimentar un notori descens, encara que això no va impedir que foren apedregades les fleques, les carnisseries, les tavernes i tot el que simbolitzara monopoli senyorial o municipal, ni que foren assaltades les propietats del duc d'Arcos. Fins i tot van arribar a ser esborrades les armes ducals de les parets dels edificis més notoris i substituïdes per l'ensenya reial per a fer ben evident el desig que la vila s'incorporara a la jurisdicció reial.

Amb l'arribada a Elx a la fi del mes d'abril de Felip Mussoles, ministre de la sala del crim de l'Audiència valenciana, el motí va ser aixafat i immediatament es va iniciar la depuració dels capitosts. Per a Ruiz Torres l'autèntic significat d'aquests avalots antisenyorials radica en l'existència d'una doble contradicció social: d'una banda, la pugna de camperols i artesans empobrits contra el duc d'Arcos i els grans propietaris; de l'altra, la lluita de comerciants i grans propietaris contra el règim senyorial. Per aquest motiu considera el motí il·licità de 1766 com una «revuelta antiseñorial a medio camino entre el siglo XVIII y la revolución liberal»³¹.

29. PALOP RAMOS, 1977: 97-102.

30. RUIZ TORRES, 1979, 59 *et seq.*; RUIZ TORRES, 1981: 231 *et seq.* PALOP RAMOS, 1977: 111-183. MILLÁN, 1984: 333-369.

31. RUIZ TORRES, 1981: 245.

Els disturbis d'Elx van contagiar la veïna població de Crevillent que, a partir del 20 d'abril, va exigir l'abolició de les regalies, ja foren senyorials o municipals, alhora que es declarava de titularitat reial. A Albatera, propietat del marquès de Dosaigües, el descontentament es va ensenyorar del lloc el 21 d'abril, i el poble reclamà la llibertat en la venda de comestibles. Almoradí i Catral, enclavaments de patrimoni reial, tampoc no es van escapar del furor reivindicatiu, encara que en aquests llocs no va anar de tenor antisenyorial, ja que les queixes es dirigien contra els arbitris municipals³². En tots aquests pobles la tranquil·litat va tornar al cap de pocs dies. A Bigastre, senyoriu eclesiàstic el titular del qual era el capítol catedralici d'Oriola, van esclatar els avalots després dels d'Almoradí i Catral. El 16 d'abril els veïns es van alçar de manera violenta i van remetre al capítol un dur al·legat contra les regalies que hi havia en aquell lloc, i reclamaren que desaparegueren i que s'instaurara el lliure comerç³³. L'endemà el capítol catedral va engegar una sèrie de mesures correctores, entre les quals es comptaven una rebaixa en els preus dels productes de primera necessitat, una minoració de les rendes de certes regalies i l'autorització per a vendre farina per lliures i arroves; mesures que van resultar d'una enorme eficàcia i van calmar els ànims. Vuit dies més tard els veïns de Coix compareixien davant l'alcalde sol·licitant de manera pacífica que en un termini de tres dies se'ls presentara la carta de població del lloc amb la finalitat de conèixer amb detall l'abast dels drets senyorials que exercia el marquès de Melgarejo. Per a Jesús Millán aquesta acció caldria incloure-la en el context d'avalots generalitzats en què es va veure sumida la comarca i del què, encara que tardanament, van intentar obtenir avantatges els seus instigadors³⁴. Una mica més al nord, Novelda coneixeria disturbis el 20 d'abril després de la celebració de la missa. En aquesta vila, propietat del marquès de la Romana, les autoritats municipals van intentar garantir l'abastiment als veïns i, des d'una setmana endarrere, el seu síndic havia partit cap a Alacant a la recerca de blat. Quasi immediatament es va rebaixar el preu del pa, de la farina, de l'oli i de l'arros, però, malgrat tot, el poble s'amotinà reclamant preus encara més baixos, que s'aboliren botigues i monopòlis i que instaurara el lliure comerç. Per a Palop Ramos aquest és, d'entre tots els casos valencians, l'exemple més clar de taxació popular obtingut gràcies a la pressió de les masses³⁵.

En les dues ciutats més importants del sud valencià la situació es va poder controlar i, després de procedir els seus responsables polítics a rebaixar substancialment el preu dels aliments de primera necessitat, s'aconseguí superar la crisi de manera no conflictiva³⁶. La situació a Oriola després de la Pasqua de 1766

32. PALOP RAMOS, 1977: 157 *et seq.*

33. MILLÁN, 1984: 347-349. CANALES, MARTÍNEZ, 1994.

34. MILLÁN, 1984: 350-351.

35. PALOP RAMOS, 1977: 136-137.

36. PALOP RAMOS, 1977: 108.

era complicada. Els aliments eren cars, sobretot la carn, com a conseqüència de la desastrosa i interessada gestió municipal, i la pressió de la renda notòria. Quan Aranda hagué de partir cap a Madrid es va endur el regiment de dragons de la reina que tenia seu a la ciutat, deixant-la desguarnida i ocasionant un preocupant increment de la tensió social que podria haver degenerat en motí. No es va produir, malgrat l'existència de conats de protesta, gràcies a l'intervencionisme del governador oriolà que, amb l'almodí ben proveït, va poder rebaixar els preus del blat mentre que taxava els de la carn. La tornada urgent de part de les tropes a partir del 6 d'abril va fer la resta, i es restablí la calma el dia 12³⁷.

A Alacant hi hagué signes d'agitació quasi coincidint amb l'aparició a València de pasquins en els quals es criticava amb duresa l'abastiment de carn, encara que l'alarma s'estengué quan es van conèixer amb una mica de detall els efectes del violent motí de Madrid i va arribar el ressò dels avalots que es vivien en la propera població d'Elx. Els preus del blat i l'ordi havien conegut a Alacant un bruscat increment fins a arribar als 48 i 25 quinzets per faneca, respectivament³⁸, per la qual cosa la preocupació de les autoritats estava justificada. Principalment si tenim en compte que el seu corregidor ocupava en aquests moments de manera interina la màxima responsabilitat militar en tota la capitania general valenciana després de la partida d'Aranda a Madrid i que el gros de les tropes havia abandonat els aquarteraments per acompanyar-lo. Per això, abans que la població s'amotinara i taxara per la força els preus, el corregidor alacantí va rebaixar de manera dràstica els corresponents al cafís de blat i a l'arrova de farina. I això a pesar que el d'aquesta última s'havia incrementat en gran manera com a conseqüència d'haver de dur les mòltes fora de la ciutat, ja que estaven inutilitzats els molins instal·lats en els marges del riu de Montnegre per culpa de la persistent sequera. Aquesta anticipació als esdeveniments, no exempta del paternalisme tan propi de l'actuació dels municipis en matèria d'abastiments, pareix una de les claus de l'absència d'avalots a Alacant³⁹. L'altra caldria buscar-la en la capacitat per a dotar la ciutat de reserves de gra; per això, el corregidor no dubtà a recórrer a part del blat que el govern central havia importat i que s'emmagatzemava a Alacant en una quantitat pròxima a les 170.000 faneques. Això va permetre, fins i tot, declinar l'oferiment d'adquirir uns carregaments de blat que feren quatre navilis arribats al port pel novembre de 1766 havent trobat excessiu el preu⁴⁰, i la situació se superà sense motins ni greus tensions.

37. MILLÁN, 1984: 339-340. PALOP RAMOS, 1977: 105.

38. PALOP RAMOS, 1977: 103-104.

39. DE CASTRO, 1987: 58-68.

40. GIMÉNEZ LÓPEZ, 1981: 281.

Bibliografia

- ALBEROLA ROMÁ, A. (1984). *Jurisdicción y propiedad de la tierra en Alicante (siglos XVII y XVIII)*. Alicante: Ayuntamiento-Universidad, p. 263-264.
- (1994) *El pantano de Tibi y el sistema de riegos en la Huerta de Alicante*. Alicante: Instituto Juan Gil-Albert, 2ª ed.
- (1999). *Catástrofe, economía y acción política en la Valencia del siglo XVIII*. Valencia: Institució Alfons el Magnànim.
- (2003). “Procesiones, rogativas, conjuros y exorcismos: el campo valenciano ante la plaga de langosta de 1756”. *Revista de Historia Moderna*, núm. 21, p. 383-410.
- ANDRÉS-GALLEGO, J. (1994). “El hambre y la dieta española de 1765-1766”. *Revista de la Facultad de Humanidades de Jaén*, III, tomo 2, p. 7-27.
- ANES, G. (1974). “Antecedentes próximos del motín contra Esquilache”. *Moneda y Crédito*, núm. 128 (marzo).
- (1974). *Las crisis agrarias en la España moderna*. Madrid: Taurus.
- ARDIT LUCAS, M. (1993). *Els homes y la terra del País valencià (segles XVI-XVIII)*. 2 vols., Barcelona: Curial.
- ARNABAT, R. (ed.) (1997). *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim*. Barcelona: Abadia de Montserrat.
- BARRIENDOS, M. (1997). “Climatic variations in the Iberian Peninsula during later Maunder Minimum (ad 1675-1715): an analysis of data from rogation ceremonies”. *The Olocene*, núm. 7, 1, p. 105-111.
- CANALES MARTÍNEZ, G.; MARTÍNEZ GARCÍA, I. (1994). *El señorío eclesiástico de Bigastro (siglos XVIII-XIX)*. Alicante: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.
- CASTELLÓ, J. (1783). *Descripción geográfica del Reyno de Valencia formada por corregimientos por Dn. —, de la Real Academia de la Historia*. Noticia preliminar, comentarios, transcripción y notas por J. B. Codina Bas (2000). Valencia: Diputación de Valencia.
- CORTÉS PEÑA, A. L. (1995). “Dos siglos de rogativas en Baza (1568-1768)”. *Homenaje a Antonio de Béhencourt Massieu*. Vol. I, Las Palmas de Gran Canaria, p. 455-480.
- DE CASTRO, C. (1987). *El pan de Madrid. El abasto de las ciudades españolas del Antiguo Régimen*. Madrid: Alianza Universidad.
- DÍAZ-PINTADO, J. (1991). “Climatología de La Mancha durante el siglo XVIII”. *Cuadernos de Historia Moderna*, núm. 12, p. 123-166.
- EGIDO, T. (1979). “Madrid 1766: motines de corte y oposición al gobierno”. *Cuadernos de Investigación Histórica*, núm. 3, p. 125-153.
- FONT TULLOT, I. (1988). *Historia del clima en España. Cambios climáticos y sus causas*. Madrid: Instituto Nacional de Meteorología.
- GIL OLCINA, A. (1968). “El regadío de Elche”. *Estudios Geográficos*, 112-113, p. 527-574.

GIMÉNEZ LÓPEZ, E. (1981). *Alicante en el siglo XVIII. Economía de una ciudad portuaria en el Antiguo Régimen*. Valencia: Alfonso el Magnánimo.

GIRALT RAVENTÓS, E. (1958). "En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI". *Hispania*, tomo XVIII, núm. LXX, p. 38-61.

— (1969). "A correlation of years, numbers of days of rogation for rain at Barcelona, and the price of one *quartera* whet in *sous* and *diners* of Barcelona". Ponencia presentada en el *Congreso de Aspen*. (cifr. LE ROY LADURIE, E. (1990). *Historia del clima desde el año mil*. México).

IBARRA, P. (1915). *Estudios acerca de la institución del riego de Elche y origen de sus aguas*. Madrid: Real Academia de Ciencias Morales y Políticas.

LE GOFF, J. (1983). *Tiempo, trabajo y cultura en el occidente medieval*. Madrid.

LÓPEZ GÓMEZ, A. (1987). *Els embassaments valencians antics*. València: COPUT, Generalitat Valenciana.

MARTÍN VIDE, J.; BARRIENDOS VALLVÉ, M. (1995). "The use of rogation ceremony records in climatic reconstruction: a case study from Catalonia (Spain)". *Climatic Change*, núm. 30, pp. 201-221.

MILLÁN GARCÍA-VARELA, J. (1984). *Rentistas y campesinos. Desarrollo agrario y tradicionalismo político en el sur del País Valenciano, 1680-1840*. Alicante: Instituto Juan Gil-Albert.

PALOP RAMOS, J. M. (1977a). *Fluctuaciones de precios y abastecimiento en la Valencia del siglo XVIII*. Valencia: Ed. Alfons el Magnànim.

— (1977b). *Hambre y lucha antifeudal. Las crisis de subsistencias en Valencia (siglo XVIII)*. Madrid: Siglo XXI.

RAMOS VIDAL, J. A. (1980): *Demografía, economía y sociedad en la comarca del Bajo Segura durante el siglo XVIII*. Orihuela: Patronato Ángel García Rogel, Caja de Ahorros de Alicante y Murcia.

RISCO, A. (1984). "Flujos y reflujos del motín de Esquilache". *Cuadernos de Historia Moderna*, núm. 5, p. 11-36.

RODRÍGUEZ, L. (1973a). "El motín de Madrid de 1766". *Revista de Occidente*, núm. 121 (abril), p. 24-29.

— (1973b). "Los motines de 1766 en provincias". *Revista de Occidente*, núm. 122 (mayo), p. 183-207.

RUIZ TORRES, P. (1979). "Los motines de 1766 y los inicios de la crisis del <Antiguo Régimen>". Dins: Clavero, B.; Ruiz Torres, P.; Hernández Montalbán, F.J. *Estudios sobre la revolución burguesa en España*. Madrid: Siglo XXI, p. 49-111.

— (1981). *Señores y propietarios. Cambio social en el sur del País Valenciano: 1650-1850*. Valencia: Institució Alfons el Magnànim.

STIFFONI, G. (1982). "Diplomacia ed <opinione publica> veneziane di fronte ad una crisi dell'assolutismo riformatore: le revolte di Madrid e province del 1766". *Nuova Rivista Storica*, LXVI/V-VI, p. 511-546.

VAUCHEZ, A. (1988). "Liturgie et culture folklorique: les rogations dans la *Légende Dorée* de Jacques de Voragine". Dins: *Fiesta y liturgia. Actas del coloquio celebrado en la Casa de Velázquez, 12/14-XII-1985*. Madrid: Casa de Velázquez-Universidad Complutense.

VILAR, P. (1972). "El <motín de Esquilache> y las <crisis de antiguo régimen>". *Revista de Occidente*, núm. 107 (febrero, 1972), p. 199-249; una versió revisada a VILAR, P. (1982). *Hidalgos, amotinados y guerrilleros. Pueblo y poderes en la historia de España*. Barcelona: Crítica, p. 93-140.